

Юлдашева Л. П.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ ЛІРИЦІ

Статтю присвячено вивченню функціонування компаратем у художньому дискурсі. Мета праці полягає в дослідженні функційно-семантичного навантаження та граматичних особливостей порівняльних конструкцій у сучасній воєнній ліриці. Порівняння представлено як вислів, у якому уявлення про зображуваний предмет подане за допомогою зіставлення з іншим предметом, який містить у собі необхідні важливі ознаки у концентрованому виді. Зауважено, що в сучасній поезії художньо об'єктивовано реалії воєнного часу й вербалізовано це за допомогою відповідних мовних структур та їхнього лексико-семантичного наповнення.

В арсеналі мовних засобів сучасних українських поетів порівняння посідають чільне місце. Окреслено особливості семантико-синтаксичного функціонування порівняльних сполучників у компаратемах. Визначено, що для утворення порівняльних конструкцій сучасні поети використовують усі різновиди порівняльних сполучників: сполучники подібності, тотожності та порівняльно-зіставні. З'ясовано, що під час логічної операції порівняння обирається найсуттєвіша ознака для зіставлення реалій. У праці схарактеризовано особливості структури та семантики порівнянь, ужитих у досліджуваних текстах, з'ясовано функціонально-семантичне навантаження порівнянь у поетичних творах про війну. Доведено, що завдяки компаративним конструкціям художні поетичні тексти набувають високої якості, сили звучання та досконалості викладу. Зафіксовані порівняльні конструкції-фразеологізми та прецедентні одиниці у компаративних конструкціях засвідчують багатство мови поетів та майстерність митців у відображенні українського колориту.

Одним із засобів посилення впливу на читача постає мовна гра в компаративних структурах, яка дає змогу інтенсифікувати виразність тексту.

Перспективним є вивчення функціонування порівняльних конструкцій в інших жанрах.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, функційно-семантичне навантаження, граматичні особливості, прецедентні одиниці, порівняльні сполучники, сучасна поезія, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Категорія порівняння належить до фундаментальних мовних універсальї, є засобом осягнення світу. Як стверджував Р. Декарт, «ми справді пізнаємо істину тільки за допомогою порівняння» [8]. С. Рубінштейн зараховував порівняння до форм взаємозв'язку синтезу та аналізу, на думку вченого, воно «сприяє емпіричному узагальненню й класифікації явищ. Роль порівняння особливо значна на рівні емпіричного пізнання, на початкових його етапах...» [10, с. 64]. У процесі порівняння відбувається пояснення одного предмета або явища за допомогою іншого. Порівняння уможливає категоризацію знань про довколишній світ, впливає на формування у свідомості системних зв'язків між об'єктами. Воно забезпечує зв'язок нових знань з уже відомими, адже, як зазначав Р. Ленекер, «організм може сприймати тільки ті явища, на які в нього вже є попередні схемати. Але оскільки схемати вивчають через досвід, вони модифікуються й призводять до виник-

нення нових схемат. Отож нові схемати не утворюються довільно, а мотивовані попередніми» [9, с. 96]. Під час складної розумової діяльності людини образ і предмет матеріалізують порівнювані компоненти. На думку О. Потєбні, «порівняння є видом узагальнення, тому що зосереджує увагу на спільних рисах образів, які порівнюють» [3, с. 218]. Одну річ пояснюють за допомогою іншої, подібної до неї, як наслідок – на підставі асоціативних зв'язків відбувається заповнення відповідної мисленневої структури. Палітра використання порівняння надзвичайно широка – від абсолютного ототожнення до констатації абсолютної відмінності.

Система порівняння належить до антропоцентричних: у її центрі перебуває людина, здатна порівнювати різні об'єкти. Уявлення про добро і зло, позитивне й негативне виникає як наслідок індивідуального досвіду людини, на основі зіставлення формуються такі змістові структури, як оцінність, експресивність та емоційність.

Для нинішнього етапу характерною є переоцінка цінностей, що значною мірою зумовлено російсько-українською війною, яка спричинила посилення мілітарного вектору у свідомості людей. З огляду на це, актуалізуються відповідний масив лексики. Сучасна література активно реагує на історичні події, художньо об'єктивує реалії воєнного часу, фіксує при цьому зміни, що відбуваються у свідомості людей, і вербалізує це за допомогою відповідних мовних структур та їхнього семантичного наповнення. Під час вивчення мови художніх творів варто фокусувати увагу на аналізі тих лінгвістичних засобів, які відображають ідейний та емоційний зміст тексту. Саме до таких засобів зараховуємо порівняння, адже воно виникає як результат мовленнєвих процесів відображення дійсності й належить до категорій, які допомагають письменникові вибудувати мовно-образну картину світу. Дослідження мови художніх текстів уможливує відтворення цілісності лексико-тематичних та лексико-асоціативних зв'язків, з'ясування особливостей лексичного наповнення та семантики ключових слів компаративних конструкцій, які формують художні образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція нашої студії ґрунтована на теоретичних розвідках вітчизняних лінгвістів, напрацювання яких презентують різні підходи до вивчення феномену порівняння: з'ясування його амбівалентної природи; дослідження формально-граматичних, функційно-семантичних та структурно-семантичних особливостей тощо. У контексті нашої розвідки особливої ваги набувають студії І. Кучеренка, який проаналізував формально-граматичну природу порівняльних конструкцій; Н. Шаповалової, яка описала функційно-семантичні особливості порівнянь; М. С. Заборної, яка окреслила структурно-семантичні риси складнопідрядних порівняльних речень, Л. Голоюх, яка з'ясувала стилістичні особливості порівняння в художньому тексті; Л. Шитик, яка проаналізувала синкретичні порівняльні конструкції, К. Городенської та О. Донік, які здійснили комплексний опис сполучників сучасної української мови, зокрема й порівняльних засобів. Попри це категорія порівняння залишається запитаною дослідниками, які знаходять нові аспекти її опису. Зокрема актуальним є з'ясування ролі порівнянь у побудові мовної картини світу, яку відбито в художньому дискурсі війни.

Мета статті полягає в дослідженні функційно-семантичного навантаження та граматичних особливостей порівняльних конструкцій у сучасній воєнній ліриці.

Виклад основного матеріалу. Порівняння належить до елементів складної семасіологічної системи. Воно презентує тотожність, подібність чи відмінність реалій життя. Як лінгвістична одиниця порівняння формується на підставі зіставленні предметів, що мають спільну ознаку. О. Селіванова кваліфікує порівняння як стилістичну фігуру, представлену різними синтаксичними конструкціями, які є відображенням мисленнєвої операції поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на основі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними [5, с. 475].

Підставою для порівняння може бути колір, розмір, форма, властивість, якість, відчуття, запах, смак, дотик, темпоральні та локативні характеристики тощо. Семантична достатність підстави для порівняння є важливим семантико-граматичним критерієм підбору компонентів порівняльної конструкції. Зазвичай основа порівняння не вербалізована, продуцент і реципієнт уявляють її, опираючись на загальнолюдський досвід, у процесі образного сприйняття дійсності.

Під час логічної операції порівняння обирається найсуттєвіша ознака для зіставлення реалій: *ці спалахи імен, рядків і лиць, / ця ніжність, як найбільша нагорода* (С. Жадан), спільна ознака – функція; *Хочу у ніч / Путь із соняхів золото вічності / Серед їх теплий, як музика, свіч / Дотиків, запахів, повних магичності* (Д. Гальченко), спільна ознака – позитивне сприйняття; *але мама її поза зоною досяжності, у тому передмісті, / де панельки склалися, як дешевий конструктор* (Г. Крук), основа для порівняння – подібність дії.

Зазвичай порівняння формується на підставі однієї ознаки (напр.: *Ранок сіріє, ніби дев'ятиповерховий панельний будинок – / вперся у стіну і стій – остання зупинка* (М. Лаюк) – колір; *Страшного лиха уже стільки порцій, / Що серце тільки твердне, як брезент* (О. Слоньовська) – твердість), натомість трапляються випадки коли, в основу порівняння покладено декілька ознак, що виникли внаслідок відповідних асоціацій (напр.: *Хмари, як збиті подушки: м'які і великі* (О. Слоньовська) – ототожнення за дотиком (зокрема, й уявним) і розміром).

У дискурсі війни змінюються шаблони, відбувається розлам поняттєвої сфери світоглядних моделей. О. Пухонська акцентує, що твір сучасної літератури про війну для читача є потужним джерелом, фіксацією історичних подій, яка унеможливить їх забуття та перетворює їх «на матеріал культурної пам'яті», що виконує функ-

цію культурної терапії, де діляться травматичним досвідом та осмислюють його [4, с. 8]. Поети прагнуть осягнути війну, відобразити рефлексії, викликані стражданням і смертю, з одного боку, й переможними моментами та гордістю за героїв-українців, з іншого. Це знаходить відбиття в семантичному наповненні мовленнєвих конструкцій, зокрема в порівнянні: *Перед артобстрілом неодмінно здіймається вітер. / Ніби вітрила тріпочуть та напинаються прапори / на будинках та блок-постах* (О. Чупа); *І зима не зима / і війна не війна / Назбирала смертей / як зерно на жнива. / Натрусилася нам сліз / мов травневим дощем* (А. Хромов); *війну не зупинити, / як якраву артеріальну кров із відкритої рани* (Г. Крук); *Росія ж, як холера і чума, / Присутня явно або хоч в підтексті* (О. Слоньовська); *Наші слова, тверді та опуклі від люті, / чорні від горя, / як бетонне перекриття старого бомбосховища* (Ю. Мусаковська); *ніч заходить у землю судомами квітів змарнілих / і лягає в роти нам гнилими зубами мовчання* (І. Ківа).

Показник порівняльного значення може бути експліцитно вираженим (лексемою з порівняльною семантикою, порівняльним сполучником, зокрема партикульованим, прийменниками *подібно до, у вигляді, на зразок*) або імпліцитним (не окрема лексема, а словоформа – об'єкт порівняння).

Особливим видом порівняння є заперечно-протиставне метафоричне порівняння у конструкціях, де підмет і заперечний присудок виражені іменними частинами мови напр.: *Війна – не карнавал різдвяний узими!* (О. Слоньовська).

Виразниками порівняльних семантико-синтаксичних відношень насамперед є сполучники. Найчисельнішою є група порівняльних сполучників ірреальності, які К. Городенська дефінує як сполучники подібності [2, с. 46]. До цієї групи належить сполучник *мов*, який указує на подібність об'єкта порівняння зі стандартом порівняння. Цей сполучник уживають у складнопідрядних порівняльних реченнях і в порівняльних зворотах, напр.: *Впливали згустки темряви, мов скати* (П. Вишебаба); *Самотнє дерево, мов викревлений шлях, / Тримає лісі пагорби від зсуву* (П. Вишебаба); *Сніг напивається ґрунтом, мов м'ятий листок чорнилом* (П. Вишебаба); *Дай їм відчутти, як їхня тяглість уривається, мов спів приречених* (С. Жадан); *Покотилися буйні голови, тяжкі, мов начинені оловом* (О. Слоньовська); *І душить інформація, мов зашморг* (О. Слоньовська); *І падали краплі червоно-солоні, / Горіли мов у церкві свічки* (Л. Легостаєва); *Несу війну на плечах, мов броню* (О. Стоміна).

Така ж семантика характерна для інших сполучників подібності: *Всі слова про любов застрягають клубком у горлі, / Та коли буде можна без жаху відкрити очі, / Повертайся, промовимо їх, наче вирок ночі* (П. Вишебаба); *Джерела в місті були глибокі, наче жили* (С. Жадан); *День мокрий, наче щур* (О. Слоньовська); *примірятимеш вулиці й площі / під свою ходу розбовтану, / ніби одяг святковий* (О. Чупа); *Рік цей іде, / Шкутильгає / На милицях, / Ніби старий* (В. Гаврилишин).

Другу групу формують сполучники зі значенням тотожності – вони вказують на абсолютну або приблизну однаковість об'єкта порівняння зі стандартом порівняння в порівняльному звороті чи в частинах складнопідрядного порівняльного речення, акцентують їхнє повне уподібнення та нівелюють сумнівність у порівняльних семантико-синтаксичних відношеннях, які вони презентують. Продуктивним для введення порівняльних зворотів та підрядних порівняльних частин є використання сполучника *як*, напр.: *рука увірвала в себе мою тривогу / зимна / як далека ріка* (М. Кіяновська); *як фанатик нової релігії з набожних правіків, / у страхах я звинувачитиму еретиків* (П. Вишебаба); *Нехай буде тільки пам'ять – / Як червона намистина / В коралях / На шії українки* (С. Богдан); *з-під ніг вибивають землю, як хитку табуретку* (Ю. Мусаковська); *Назбирала смертей / як зерно на жнива* (А. Хромов).

До третьої групи належать порівняльно-зіставні сполучники, які не маркують ні часткове, ні повне уподібнення компонентів порівняння. Це сполучники розподібноувального типу, які фокусують увагу на якісній чи кількісній перевазі об'єкта порівняння над тим, із чим порівнюють. К. Городенська вважає, що «таке порівняння вможливають предикати якості-відношення та кількості-відношення, виражені компаративними якісними прикметниками, компаративними означальними прислівниками чи компаративними прислівниками міри й ступеня» [2, с. 47]. Сполучник *ніж* вказує на відмінність між двома об'єктами за певною ознакою, напр.: *Краще в мене спитай, скільки бачив від Господа див, / Ніж про обстріли «Градів»* (О. Розумов); *І коли, вмиваючись, беззучно плакали лікарі, / їх здаля птахам було чутніше, / ніж гуркіт фронту* (К. Калитко); *Ми інші, ніж були ще на Різдво* (О. Слоньовська); *Війна страшніша, ніж колись чума* (О. Слоньовська); *Ти ж більша, ніж істерії історій, / Вартніша, ніж усіх держав казна* (О. Слоньовська).

Подібну семантику передає також сполучник *аніж*, напр.: *Краще гребти на галерах, краще*

знити в тюрмі, / **аніж** сурмити й бачити, як вогонь зжирає міста (С. Жадан); Звір виявився зовсім іншого крою, / **Аніж** плішивий всесвітній бандит! (О. Слоньовська); ти – барокова брама собору / за яку просиш більше, **аніж** за себе (Д. Чупат).

Сучасні поети надають перевагу простим сполучникам (Правдоподібно також, що позбавлені голосу, ми не стаємо / чеснішими перед собою в своєму мовчанні. / Так, **мовби** відмовляємось від права співу в загальному хорі, / боячись сфальшивити, боячись не попасти (С. Жадан); Всі слова про любов застрягають клубком у горлі, / Та коли буде можна без жаху відкрити очі, / Повертайся, промовимо їх, **наче** вирок ночі (П. Вишебаба); Й по льоду, **як** стрічка, / Вода іде – затопить цілий світ (О. Слоньовська), натомість складені порівняльні сполучники трапляються в поезії рідко: Хай буде **як** на небі, **так** і на землі, / але **не так**, як під Гловайськом, коли кров і земля змішалися, / не дай **так**, як під Веселою горою, / коли душі не могли вилізти з-під трунів на Суд Страшний (О. Герасимюк).

Сполучники додають власне значення до загального змісту, удокладнюють, посилюють або послаблюють семантику компаративи.

Порівняльні конструкції на рівні простого речення представлені порівняльними зворотами, які можуть виконувати різноманітні синтаксичні функції; маркерами порівняльних відношень слугують власні сполучники або партикульовані сполучники.

1. Порівняння-головні члени називного речення належать до ірреальні порівняння, до їхнього складу входять сполучники, транспоновані у модально-порівняльні частки, напр.: **Наче сонце, а все як туманом** (К. Лук'яненко)

Специфікою таких порівнянь є те, що вони формально-граматично не презентують реального об'єкта порівняння, суб'єктом порівняння є предмет, особа чи явище.

2. Порівняння-присудки. Утворюються за допомогою модально-порівняльних часток, транспонованих зі сфери сполучника. Трапляються присудки різних структурних типів:

а) простий дієслівний ускладненого типу, напр.: **Ніби і не знав її** (С. Жадан); **Часом і я наче з ніг валюсь** (П. Вишебаба);

б) складений іменний присудок, напр.: **Тиждень тому – наче місяць назад.** / **Місяць назад – наче роки тому** (Д. Кривохатко);

в) складний (подвійний) присудок, напр.: **бути як звір, що нікому не вчинить кривди** (С. Жадан); **Тверда Вкраїна: наче мур, стоїть** (О. Слоньовська).

3. Порівняння-обставини способу дії належать до найпоширеніших і функційних типів порівняльних членів речення. Експліцитними показниками порівняння в цих синтаксичних конструкціях є сполучники, напр.: **Я ліг в оцю багнюку, наче в постіль** (П. Вишебаба); **Маріуполь на березі моря лежить пластом, / Як знесилена риба, запаморочена веслом, / Що продовжує дихати кривдникам всім на зло** (П. Вишебаба); **Ховати в кишені ключі, як засушену квітку** (С. Жадан); **І його [чоловіка] тримали, як зняту з розп'яття річку** (К. Калитко); **на цьому вона, як завжди, прокинулася. / сиділа і слухала біль свій, як платівку** (К. Міхаліцина); **А дощ іде, як час, та тільки зримо** (О. Слоньовська)

4. Порівняння-додатки, представлені компаративними зворотами зі сполучниками, напр.: **І коли, вмиваючись, беззучно плакали лікарі, / їх здаля птахам було чутніше, / ніж гуркіт фронту** (К. Калитко)

5. Порівняння-означення, до складу яких входять конструкції зі сполучниками, напр.: **Слова подяки й погорди злітають з мого язика. / Темрява – тепла й липка, ніби овечий шлунок** (С. Жадан).

Виокремлюють різноманітні зв'язки прикомпаративного додатка із другорядними членами, вираженими прислівниковими компаративами:

1) прикомпаративний другорядний член речення із семантикою об'єкта порівняння, що вживається із некерованим придієслівним другорядним членом, вираженим якісно-означальним компаративом-прислівником або компаративним прислівником міри і ступеня, напр.: **Ти ж більша, ніж істерії історій, / Вартніша, ніж усіх держав казна** (О. Слоньовська);

2) прикомпаративний другорядний член порівняльно-об'єктної семантики, що залежить від керованого придієслівного другорядного члена, вираженого компаративним прислівником темпоральної семантики, напр.: **гортати стрічки / ненавидіти русню більше, ніж учора** (Строгновський).

Трапляються основи порівняльних конструкцій експліцитні та імпліцитні. Зазвичай, експліцитна основа виражена дієсловами чи прикметниками. Дієслівна основа формується під час порівняння двох об'єктів, для яких характерні подібні дії, напр.: **Мої думи легкі опадають, мов ті листки** (П. Вишебаба); **А нам закриють там, у небі, браму, / Щоб не лиліся кулі, як вода?** (Н. Запорожець); **Невідворотність працює, як радіація, / руйнуючи зв'язки поміж словами, / перетворюючи мовлене / на кривавий набряк** (К. Калитко);

Ще рохи, трохи – / й зацвітуть морелі, і облетять, як сон кореневищ (Л. Костенко). Варіативно дієслівна основа може бути вираженою дієприслівником: *Що чуєш ти, беручи мене до рук, як сопілку?* (С. Жадан).

Уточнювальним компонентом дієслівної основи може бути прислівник, що виконує функцію семантичного конкретизатора, напр.: *ось чому / те, що мало би бути щирістю, / скімлить поруч, як улюблений / опромінений пес, / якого чесно було би пристрелити* (К. Калитко); *Їх сльози, / Як смарагди, зелено блищать* (О. Слоньовська).

Основа порівняльної конструкції, виражена прикметником, фіксує спільні атрибутивні ознаки, але оскільки порівняльний зворот пов'язаний з прикметником, він набуває також обставинно-кількісного значення [6]: *Ворог міццю хвалився, / Був підступний, подібно до чого? якою мірою? мов змії* (О. Ірванець); *рука увібрала в себе мою тривогу / зимна / подібно до чого? якою мірою? як далека ріка* (М. Кіяновська); *а ви пишете вірші, красиві, подібно до чого? якою мірою? як вишиванка / ви пишете вірші ідеально гладенькі* (Л. Якимчук); *нехай між собою схожі всі дні, подібно до чого? якою мірою? немов / жирафи* (Ю. Бондарчук);. Якщо прикметник є іменною частиною складеного іменного присудка, то порівняльний зворот набуває порівняльно-кількісно-предикативного значення, напр.: *Джерела в місті були які? були глибокі, подібно до чого? якою мірою? наче жили* (С. Жадан); *Душа моя є яка? зараз чорна, подібно до чого? якою мірою? / Як осіннє зоране поле* (О. Каданов); *пам'ять стає якою? стає сухою подібно до чого? якою мірою? як трава в саду літа* (М. Кіяновська); *У Насті всередині, здається, немає нічого, крім чорного холода. / І очі її є які? – такі недитячі подібно до чого? якою мірою? – мов пара блакитних скальпелів* (В. Мулік).

З огляду на синтаксичне функціонування виокремлюють предикативні і непередикативні порівняльні звороти. Предикативний порівняльний зворот утворений з модально-порівняльної частки (партикульованого сполучника) та повнозначного слова, що виконує функцію присудка: *І весь цей діалог цивілізації, / де бомба як останній аргумент* (Л. Костенко); *Ніч ніби в прожилках: біла від снігу чи біла / Тільки тому, що ти все повертаєш собі* (О. Слоньовська).

До складу непередикативних порівняльних зворотів, які виконують функцію відокремлених членів речення, входить сполучник та стрижневе слово, яке може бути вираженим прикметником, напр.: *Мокре листя блищить під ногами, неначе пластмасове* (О. Слоньовська); прислівником,

напр.: *на цьому вона, як завжди, прокинулася* (К. Міхаліцина); *Все, як завжди, тільки тепер / я з жалем чекатиму, як за якийсь там десяток років / виростуть діти із ампутованим знанням того, / хто насправді є ворогом* (О. Чупа); іменником у називному відмінку, напр.: *Перепитуватиму, як дитина – що там із моїм ворогом?* (С. Жадан); *Бог спить у травах тихо, як дитина* (М. Савка); *Рікою йде туман, мов паротяг* (П. Вишебаба); *Життя, мов садівник, / В кошик зібрало фрукти* (П. Вишебаба); іменником у непрямих відмінках, напр.: *Я ліг в оцю багнюку, наче в постіль* (П. Вишебаба); *Ховається від розмов, / як від вогню* (С. Жадан); *Ти не радій, що гарно, мов у казці, / Посипав сніг лапатий із хмарин* (Ю. Посполіта-Левченко); *Настане тиша, як у пеклі* (А. Сенчило); *між мною і моїм батьком літають сотні снарядів / і я не вмю дивитися на них, як на птахів* (Л. Якимчук); *Очка безбарвні, як у свині* (О. Слоньовська); *щось підтягує тебе / наче за пуповину / у цю сіро-рудю течію* (О. Авербух); *Ми сходимо, наче у гори, на небо, / Проте, бережемо життя і набої!* (Г. Бабич); фразеологізмом, напр.: *А ти такий зарослий і худий, / Як вовк із лісу, як страшне страшило!* (О. Слоньовська); *Ти, Україно, як в сім'ї невістка / Йому культура, як сіль у оці! / Як сіль у оці, а колька в боці* (О. Слоньовська).

Засобом для фокусування уваги на порівнянні стає парцеляція – виокремлення значущого фрагмента речення за допомогою крапки, представлення єдиної синтаксичної структури окремими фрагментами: *Мирно так. Погідно. Принагідно. / Ніби зло у світі – дивина.* (О. Слоньовська); *Тим часом лелеки / Стояли обабіч хвиль / На суходолі ріллі. / Як знаки запитання* (О. Барліг); *Київ міцно тримається. / І наче ниточка світла в імлі* (О. Ірванець); *У вас нема лиця, ні совісті, ні раси – / Ви як діра! Як прірва! Унітаз!* (О. Слоньовська). У кожному з цих випадків парцеляція є стилістичним емоційним засобом.

Для реального порівняння у складнопідрядних реченнях використовують сполучник *як*. Водночас він є маркером підрядного зв'язку та порівняння, сигналізує про подібність між двома ситуаціями дійсності, напр.: *завершиться світ любов'ю / як книжка останнім словом* (Ю. Іздрик); *Діти, що не відпускають материнську руку, / як прищеплені до яблуні гілки не відпускають теплий стовбур* (С. Жадан); *Я той, хто не здатен нічого зупинити, / як тисячі тих, хто не здатен нічого зупинити* (С. Жадан).

Для вираження ірреального порівняння у складнопідрядних реченнях використовують сполучники **неначе** (*Цієї зими навіть дерева стоять, / **неначе** вони теж втомилися* (С. Жадан); *Стікає ніч, **неначе** віск зі свічки* (О. Слоньовська); ***ніби** (розсипається ворожими дрґ у внутрішніх дворах, / **ніби** смертельні ртутні кульки, що їх уже не визбирати / не повернути назад* (Г. Крук); ***немовби** (і сніг знову йде і тане / **немовби** ворожа армія на твоїй території* (Е. Євтушенко) тощо.

Диференціюють синтаксичної моделі з повними й неповними підрядними порівняльними частинами складнопідрядних речень. У повних конструкціях зазвичай наявні обидва головні члени речення та всі необхідні другорядні члени речення (напр.: *А вона вигинає оголену спину у напівсні, / мов друковані літери вигинаються в прописні* (П. Вишебаба); *Коли чоловіки повертаються звідти, / Носки їхніх берців завжди темні й мокрі, / Наче вони стояли на березі ріки* (П. Вишебаба); *Ми за рік постаріли на тисячу літ, / Наче вічність крізь нас пробивала свій шлях* (К. Лук'яненко); *Розбудили зранку / Голоси сторонніх, / Які передавали один / Одному / Новину про лелек, / Наче хтось дав їм / Одну пігулку на всіх* (Л. Барліг). Задля акцентування дії автори вдаються до тавтології – повтору в підрядному реченні ключового дієслова: *Діти, що **не відпускають** материнську руку, / як прищеплені до яблуні гілки **не відпускають** теплий стовбур* (С. Жадан). У підрядній частині можуть дублюватися також інші значущі частини головного речення: *Ваші зусилля **підуть намарне**, як **намарне пішли** / вінки наших надій* (О. Сливинський).

Повні порівняльними конструкції також можуть мати недиференційований головний член односкладного речення, напр.: *Повітряна тривога по всій країні / Так наче щоразу **ведуть** на розстріл* (В. Амеліна).

У неповній підрядній порівняльній частині може бути тільки один із головних членів речення та такі другорядні члени, значення яких уможливає встановлення пропущеного компонента, напр.: *Моя армія складається з тисячі різних історій. / Вони з'являються від вітру війни, як хвилі на морі* (В. Шевченко) – підрядна порівняльна частина контекстуально неповна, у ній пропущено присудок з'являються; *обростаєш болем і досвідом, ніби дерева мохом* (О. Чупа) – у підрядній порівняльній частині можна відновити присудок *обростають*.

Трапляються випадки, коли порівняння ускладнюється чи доповнюється підрядним реченням: *Часом з вікон заклесних випаде про-*

*мін з пилом, / наче та сивина, що в ці дні ти собі **нажила*** (П. Вишебаба); *Ось тихі жінки, до чийх ніжних рук ти трапляєш, немов / нагорода або здобич, **якої завжди мало*** (О. Чупа); *Я той, хто не здатен нічого зупинити, / як тисячі тих, **хто не здатен нічого зупинити*** (С. Жадан). Ускладнені компаративи пропонують додаткову інформацію, розширюють образну картину тексту.

У деяких випадках автори вдаються до нагромадження порівняльних конструкцій, зокрема й використання синонімічних заміників, які доповнюють один одного, сприяють посиленню виражального аспекту художнього твору: *Листя зривається із дерев / та вальсує над містом залишенням, / люди ховаються в норах, як миші, / хто вирвався – той хрипить, як обскубаний лев* (О. Чупа); *обростаєш болем і досвідом, ніби дерева мохом, / стаєш чутливим, немов антена, / вкриваєшся тріщинами, як скло від удару* (О. Чупа); *Виходить, що мова, як березнева застуда, сиділа / в наших легенях, обтяжуючи їх, наче одяг на втікачах* (С. Жадан); *Білий вечір гасне. як екран. / Й місяць в небі, як дитячий м'ячик, / Котиться і котиться між хмар* (О. Слоньовська); *відтепер ти вільна / вільна як пташка що неспинно летить / вільна як риба що завжди пливе / вільна так як вмієш тільки ти / як усе живе* (С. Татчин).

Тенденція до ускладнення та експресивізації з огляду на нанизування компаративів виявляється у формуванні синтаксичних паралелей: *Кожна ніч була повільною, мов ріка. / Кожен день був очікуваним, як дарунок* (С. Жадан); *І стоїть тиша за нами, мов незасіяне поле. / І стоїть німота, мов завалені камінням криниці* (С. Жадан); *Історія розмелена, як фарш. / Історія брехлива, як ворожка. / Історія порожня, як кокошиник* (О. Слоньовська).

До експресивних засобів пізнання навколишнього світу належать компаративні фразеологізми, сутність яких полягає у виокремленні зв'язків між об'єктами на підставі наявності в них спільних ознак і представленні цього зв'язку фігурально. Зазвичай такі конструкції функціонують як підрядні частини складного речення: *Ось і тішитесь, як **дідько цвяшком!*** (О. Слоньовська) – за повір'ям, у пеклі немає заліза, звідси і вислів. З огляду на представлений матеріал, констатуємо, що автори часто вводять фразеологізми не у відшліфованій живорозмовній формі, а переінакшують їх відповідно до своєї інтенції: *Війна ввійшла в мій світ, в мій дім і двір, / Мічуся в ній, **мов в клітці дикий звір*** (О. Стоміна) – пор.: *метатися як (ніби і т. ін.) загнаний звір (вовк)*; *Я завжди твезрезий, **мов чисте скельце*** (П. Вишебаба) – пор.:

тверезий мов скельце, чистий мов скельце. Прийом трансформації, а також особливі контекстуальні умови уможливають виявлення значення фразеологізму по-новому, по-іншому, водночас надають мові виразності й національної самобутності. З опертям на праці І. Богданової, зараховуємо фразеологізми «до *прецедентних фразеологізмів* на підставі того, що їхню основу становить відомий прецедентний феномен, проте функціонують вони як фразеологізми» [1, с. 11].

Окрім прецедентних фразеологізмів, у текстах сучасних поетів трапляються й інші прецедентні феномени, уведені в порівняльні конструкції. Прецедентні феномени належать до складників національної когнітивної бази, акумулюють попередній культурно-історичний досвід народу, відображають національні стереотипи сприйняття реальності, а також окреслюють спектр фонових знань та уявлень конкретного продуцента тексту. У когнітивному вимірі прецедентні феномени актуалізують знання, пов'язані з певною подією, особою чи з мистецьким твором.

У період російсько-української війни особливого значення набуває Біблія. Специфічний характер переосмислення біблійного сюжетно-образного матеріалу характерний для нинішньої поезії, що дає змогу представити проблему існування та національного самовизначення українського народу, порушити низку морально-етичних проблем та звернутися до Бога у пошуках підтримки чи порятунку. У першому проблемному колі представлено низку семантичних ототожнень, зокрема росія, зрадники асоціюються з Вавилоном, Іудею: *Як Іуда, є ті, що знов нас продадуть* (К. Лук'яненко); *знаєш, як вавилонцям – у них тоді вежа тріснула, / нам у школі казали* (К. Міхаліцина). До прецедентних феноменів біблійного походження також належить притча про п'ять хлібів і дві риби: *Автівок не меншає, як у біблійній притчі про хліб і рибу* (М. Лаюк). Автор акцентує, що кількість охочих приїхати і боронити прифронтове місто, допомагати жителям достатньо, як в новозавітній притчі виявилось достатньо п'яти хлібин і двох рибин, щоб нагодувати п'ять тисяч людей. Окрім того, сучасні поети вдаються й до ототожнень з античними реаліями, напр.: *І нерви, як дріт оголений – / Б'є струмом новин струна: / А твій балкон, як Помпеї, / А душа твоя, як комашка.* (О. Слоньовська). Асоціація пов'язана з виверженням вулкану Везувій 24 серпня 79 року, унаслідок чого знищено місто Помпеї.

Номен *Переяславські статті* належить до національно-прецедентних феноменів і входить

до національної когнітивної бази. Вони відомі пересічному представникові української лінгвокультурної спільноти як козацько-московська міждержавна угода 1659 р., яка суттєво звужувала автономію козацької України в складі Московської держави. Прецедентна одиниця має яскраво виражену негативну конотацію, що відображено і в поетичному уривку: *Рядки густі, але такі пусті, / Неначе Переяславські статті – / Порожні, як струхнявіле дупло, / Як договір, якого й не було* (О. Слоньовська). Використання цього феномену підкреслює пустоту і фальш у представленні історичних подій, пов'язаних із росією.

У сучасній поезії про війну порівняльні конструкції виконують низку своєрідних стилістичних функцій. Насамперед вони є важливим характерологічним засобом, напр.: *Ми за рік постаріли на тисячу літ, / Нече вічність крізь нас пробивала свій шлях* (К. Лук'яненко); *Бодем сповнені дні, наче глечики / Молоком від слабкої овечки* (О. Слоньовська); *Й сусідський хлопчик – мудрий, наче дід* (О. Слоньовська); *Ворог міццю хвалився, / Був підступний, мов змії* (О. Ірванець).

Порівняльні конструкції дають змогу образно відтворити емоційний і психічний стан ліричного героя, напр.: *Нерви давно в кулаці, як роздушені ягоди* (О. Слоньовська); *Повітряна тривога по всій країні / Так наче щоразу ведуть на розстріл* (В. Амеліна); *Я поцілую Вас, зболено плачучи / Нече мале, безпорадне дитя. / А на душі недобре й так тривожно, / Немов себе самого поховав* (Д. Гальченко).

Автори активно послуговуються порівняльними конструкціями для створення різноманітних описів, напр.: *Але звучить, як вишивки сакральність, / Як краю неба барва палева, / Як шепіт лану, джерела дзюрчання. / Чи щось таке, як мамине тепло, / Як хліб із печі й вишні поміж листям, / Як місяцем побілене село / І вранішнє на диво чисте місто!* (О. Слоньовська). Найпоширенішими є описи зовнішності людини: *Навіть погляди, наче окріп* (О. Слоньовська); *У Насті всередині, здається, немає нічого, крім чорного холоду. / Очі її – такі недитячі – мов пара блакитних скальпелів* (В. Мулік). Порівняльні конструкції також використовують для опису приміщення, напр.: *Хороми-палаці з вікнами, як в греків, / А ще – на всю стіну бібліотеки!* (О. Слоньовська); *Як свічки у церкві – палаючі хати, / Розтрощені долі волають про плату* (Г. Бабич). За допомогою порівняльних конструкцій поети майстерно описують природу, напр.: *Пух пливе, / Як по воді у нерест білі смуги* (О. Слоньовська); *Весна сховалась, як мала синичка* (О. Слоньовська); *А дощ*

скрипить, неначе патефон. / А дощ іде, як час, та тільки зримо (О. Слоньовська); Ніч ніби в прожилках: біла від снігу чи біла / Тільки тому, що ти все повертаєш собі (О. Слоньовська).

Чітко простежується позитивна конотація у порівняннях, пов'язаних з Україною: **Як сокіл в небі бачу ворогів / Я рознесу їх мов шалений вихор / Побачать наш вони священний гнів!** (С. Соловій); і негативна – у порівняннях, пов'язаних із країною-терористом: **Сидить як мрець, одутлий і сутулий. / Як привид комунізму, жовто-сірий** (О. Слоньовська); **Ви назавжди – п'ятьма, і назавжди – минуле. / Як раша, як пуйло, як здохлий комунізм** (О. Слоньовська).

Одним із засобів посилення впливу на читача є використання мовної гри в компаративних структурах. Мовна гра – це особливе лінгвальне явище, що виникає як наслідок гри продуцента з текстом і сприяє формуванню естетичного ефекту [7, с. 253]. Оригінальна мовна форма здатна повернути увагу й загострити сприйняття. Вона сприяє інтенсифікації виразності тексту. У деяких порівняльних конструкціях ефект мовної гри автори досягають за допомогою використання спільнокореневих слів або етимологічно близьких слів: **Ніхто не згасить соняхів як сонць!** (О. Слоньовська), *сонях* – похідне утворення від *сонце*; **Ви такі ж самі надійні, / Як братки – не браття** (О. Слоньовська), *братки* – ‘представники кри-

мінального світу’, *браття* – ‘товариство, братія; брати’. Мовна гра в компаративних конструкціях є експресивним актуалізатором змісту, виразником авторського асоціативного сприйняття світу, дієвим атрактивним прийомом.

Висновки. Отже, порівняння, з одного боку, є фундаментальною універсальною категорією й ефективним засобом пізнання дійсності, з іншого – належить до важливих засобів вербалізації елементів індивідуально-авторської картини світу і створення образності. Сучасна лірика з її глибинним відчуттям життя вербалізує метафізичний стан людини під час війни. Це відобразилося на аксіологічній переорієнтації лексичного наповнення синтаксичних конструкцій, що є наслідком переоцінки цінностей у межовій ситуації. Аналіз мови художніх текстів засвідчує цілісність лексико-тематичних та лексико-асоціативних зв'язків, спрямованих на формування позитивних художніх образів, пов'язаних із Україною, українським народом і ЗСУ, та негативних – пов'язаних із країною-терористом. Порівняльні конструкції дають змогу відтворити емоційний і психічний стан героя в умовах війни, описати природу, приміщення тощо. Вдале використання компаративу сприяє посиленню експресивного аспекту художнього тексту.

Зауважимо, що окреслена проблема прогнозує широкий спектр вивчення порівняльних конструкцій у проєкції на інші художні жанри.

Список літератури:

1. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецький. нац. ун-т ім. В. Н. Стуса. Вінниця, 2016. 191 с.
2. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ ; Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
3. Потебня О.О. Естетика і поетика слова. Пер. з рос. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
4. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури: Дискурсус, 2022. 288 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
6. Шитик Л. Синкретичні порівняльні конструкції в українській мові. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. Черкаси, 2003. Вип. 46. С. 63–68.
7. Юлдашева Л. П. Семантико-стилістичне явище мовної гри в заголовках сучасних творів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10(3). С. 253–257.
8. Descartes R. *Regulae Ad Directionem Ingenii* URL: <https://www.scribd.com/document/440110137/Descartes-R-Regulae-Ad-Directionem-Ingenii-Texte-Latin-ed-Gouhier> (дата звернення : 08.08.2023).
9. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford. University Press, 1987. Vol. 1. 540 p.
10. Rubinshtein S. L. Thinking and Ways of Investigating It. *Journal of Russian & East European Psychology*. 1994. Vol. 32. Issue 5. P. 63–93.

Yuldasheva L. P. COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN MODERN WAR LYRICS

The article is devoted to the study of the functioning of the comparatives in literary discourse. The purpose of the article is to study the functional-semantic and grammatical characteristics of comparative constructions in modern war lyrics. A comparison is presented as an expression in which the idea of the depicted object is presented by comparing it with another object that contains the necessary important features in a concentrated form. It is noted that in the arsenal of language tools of modern Ukrainian poets, comparatives occupy a prominent place. The peculiarities of the semantic and syntactic functioning of comparative conjunctions in comparatives have been researched. It was determined that modern poets use all kinds of comparative conjunctions to form comparative constructions: conjunctions of similarity, identity, and comparative-comparative conjunctions. It was established that during the logical operation of comparison, the most essential feature is selected for the comparison of realities. In poetry, the realities of wartime are objectified and verbalized with the help of appropriate language structures and their lexical-semantic content. The work characterizes the peculiarities of the structure and semantics of comparative constructions in the studied texts, the functional-semantic peculiarities of comparative constructions in poetic works about war is clarified. It was established that thanks to comparative constructions, literary poetic texts acquire high quality, and perfection of presentation. Comparative constructions-phraseologisms and precedent units in comparative constructions testify to the richness of the language of poets and the skill of artists in depicting the Ukrainian colors.

One of the means of increasing the impact on the reader is the use of language game in comparative structures. The language game in comparative structures is a means of intensifying the expressiveness of the text.

We see the prospect of further scientific research in the study of comparative constructions in other genres.

Key words: *comparison, comparative construction, functional and semantic features, grammatical features, precedent units, comparative conjunctions, modern poetry, Russian-Ukrainian war.*